

Juljan Jachovič

Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas

Baltarusių tapatybės naratyvų konstravimas: baltarusių kalba

Nuo pat Aleksandro Lukašenkos prezidentavimo pradžios buvo matomas neigiamas baltarusių valdžios požiūris į baltarusių kalbą. Tačiau 2014 metais, regione vykstant neramumams, oficialūs naratyvai Baltarusijos valstybingumo atžvilgiu pasikeitė, iškilo vadinamoji minkštoji baltarusizacija. Dalis skirtingo rango valstybės pareigūnų perėmė naują diskursą, kuris yra palankus baltarusių kalbai, prieš tai laikytai opozicijos skiriamuoju bruožu. Be to, naująjį diskursą lydi praktiniai pokyčiai valdžios ir pilietinės visuomenės veikime tapatybės konstravimo atžvilgiu. Šis straipsnis pateikia naujai formuojamos socialinės reprezentacijos, kuri keičia baltarusių kalbos vaidmenį ir baltarusiškumo suvokimą, kritinės diskurso analizės rezultatus.

Įvadas

Kas yra baltarusiai? Tai klausimas, reikalaujantis, bet neturintis paprasto atsakymo. Ir ne tik dėl to, kad tapatybės analizė yra kompleksiškas tyrimų laukas, bet ir dėl Baltarusijos valstybingumo kelio, paženklinto istoriniais sunkumais, netolygia kultūrine ir kalbine raida bei politiniais sukrėtimais.

Prieš pradėdant analizuoti baltarusių tapatybės raidą, valdant pirmajam ir kol kas vieninteliam modernios Baltarusijos prezidentui Aleksandrui Lukašenkai, skaitytojams derėtų atkreipti dėmesį, kad po romantinio baltarusių kalbos ir kultūros atgimimo ankstyvaisiais 1920-aisiais (dar žinomo kaip korenizacijos politika) rytinėje modernios Baltarusijos teritorijos dalyje, pakankamai greitai atslinko sovietinių represijų politika bei dešimtmečius sėkmingai buvo įgyvendinama visuomenės sovietizacija ir rusifikacija. Po nepriklausomybės atkūrimo 1991 m. daugelio baltarusių saviidentifikacija prieštaravo to laiko realijoms. Larisa Titarenko, cituotadama VTSIOM kovo mėnesio visuomenės apklausą, pabrėžia, kad tik ketvirtadalis baltarusių turėjo tautiškai orientuotą mentalitetą, kai tuo tarpu 69 procentai baltarusių identifiko save kaip Tary-

¹ *Juljan Jachovič* – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto doktorantas.
Adresas korespondencijai: Vokiečių g. 10, 01130 Vilnius, tel. 8 5 251 41 30, el. paštas: juljan@jachovic.com

bų Sąjungos piliečius¹. Nepriklausomos apklausos, atliktos 1993 m., rodė, kad tik 22,3 procentai baltarusių nenorėjo Tarybų Sąjungos atkūrimo². 1999 m. visuotinio surašymo duomenimis, tik 36,7 procentai baltarusių namuose kalbėjo baltarusių kalba³. Nenuostabu, kad tautiniai judėjimai ypatingą reikšmę teikė baltarusių kalbos klausimui, tačiau šie judėjimai, taip pat Baltarusių liaudies frontas, nesulaukė masinio visuomenės palaikymo 1990-aisiais.

Nuo 1994 m. valdžios politika ir diskursas baltarusių kalbos atžvilgiu buvo neigiamas. Netrukus po 1994 m. prezidento rinkimų, Lukašenka žengė žingsnius, kurie paskatino tautos debelarusifikaciją. Po 1995 m. Lukašenkos inicijuoto referendumo rusų kalbai buvo priskirtas valstybinės kalbos statusas. 2013 m. baltarusių tyrėjas Vadzim Smok konstatavo, kad baltarusių kalba „egzistuoja ypač neigiamoje, netgi priešiškoje aplinkoje“, o didžioji dalis tautos „seka valdančiojo elito pavyzdžiu“⁴. Koks tas pavyzdys? 1994 m. Lukašenka pakirto baltarusių kalbos statusą teigdamas, kad „baltarusių kalba neįmanoma išreikšti nieko didaus“, ir tvirtindamas, kad „baltarusių kalba – varginga. Tik dvi didžios kalbos egzistuoja pasaulyje – rusų ir anglų.“⁵ Toks baltarusių kalbos suvokimas ir politiniai sprendimai jos statuso atžvilgiu privedė prie to, kad gerokai sumažėjo mokyklinio amžiaus vaikų, kurie mokosi baltarusių kalba, skaičius: vos per dešimt metų procentas besimokančiųjų baltarusių kalba nukrito iki 26 procentų, palyginus su 40 procentų 1994–1995 m.⁶ Lukašenkos valdymo metu baltarusių kalba neturėjo jokio reikšmingo vaidmens – rusų kalba buvo priimta kaip oficiali politinė ir kultūrinė kalba, o baltarusių kalba buvo matoma kaip opozicijos kalba, tuo tarpu deklaruojama valdžios dvikalbystė tebuvo „didžiosios jo [Lukašenkos] grįžimo prie „senų gerų sovietmečio laikų“ strategijos dalis“⁷.

¹ Titarenko, L. (2007), „Post-soviet national identity: Belarusian approaches and paradoxes“, *Filosofija. Sociologija* 18 (4), p. 85–86.

² Независимый институт социально-экономических и политических исследований (2013), „Геополитическое затишье“, <http://www.iiseps.org/analitica/543> [žiūrėta 2015-01-18].

³ Национальный статистический комитет Республики Беларусь (1999), „Распределение населения Республики Беларусь по национальностям и языкам в 1999 году“, <http://www.belstat.gov.by/informatsiya-dlya-respondenta/perepis-naseleniya/perepis-naseleniya-1999-goda/tablichnye-dannye/raspre-delenie-naseleniya-respubliki-belarus-po-natsionalnostyam-i-yazykam-v-1999-godu/> [žiūrėta 2019-05-24].

⁴ Smok, V. (2013), „Belarusian Identity: The Impact of Lukashenka's Rule“, *Ostrogorski Centre, Belarus Digest*, Analytical Paper 3, p. 15.

⁵ Лента.ру (2006), „Лукашенко решил переписать правила белорусского языка“, <https://lenta.ru/news/2006/08/30/language/> [žiūrėta 2019-04-24].

⁶ Спасюк, Е. (2015), „Национальное сознание белорусов крепят на советском фундаменте“, „Белорусские новости“, http://naviny.by/tubrics/politic/2015/02/20/ic_articles_112_188282/ [žiūrėta 2015-02-22].

⁷ Bekus, N. (2014) „Hybrid“ Linguistic Identity of Post-Soviet Belarus“, *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 13 (4), p. 26–27, 34.

Valdžios ideologinės pastangos buvo nukreiptos į vadinamojo pilietinės tapatybės modelio kūrimą, modelio, kuris sumažino etnokultūrinių tapatybės elementų, tokių kaip tautinė kalba ar etniškumas, svarbą. Tai labai paveikė visuomenės saviidentifikaciją ir paskatino etnonacionalinio modelio atmetimą⁸, kurį toliau plėtojo tik opozicijos ir pilietinės visuomenės aktyvistai. Lukašenka inicijavo keliolika baltarusius nuo etnonacionalinės tapatybės tolinančių reformų, tokių kaip baltarusių herbo (Pahonia) ir balta–raudona–balta vėliavos, kuri mena Baltarusių Liaudies Respublikos laikus, pakeitimą stilizuotais sovietų eros simboliais. Nepriklausomybės dienos minėjimas buvo perkeltas į liepos 3 d., dieną kai „sovietai išvadavo Minską“. Taigi vienoje valstybėje yra matomas dviejų skirtingų tapatybės projektų koegzistavimas, aprašytas mokslininkės Nelly Bekus knygoje *Struggle Over Identity: The Official and the Alternative „Belarusianness“*⁹.

Vis dėlto neramių įvykių Ukrainoje metu 2014 m. pasikeitė oficialios valdžios naratyvai Baltarusijos valstybingumo ir ypač baltarusių kalbos atžvilgiu. Šis pokytis įžiebė diskusiją apie vadinamojo minkštosios baltarusizacijos fenomeno atsiradimą. Šis procesas sąlygojo naują postūmį baltarusiškumo propagavimui kultūrinėje erdvėje. Oficialus požiūris į baltarusių kalbą pasikeitė ir linija, skirianti aptartus tapatybės modelius – pilietinį ir alternatyvųjį, pasidarė blankesnė.

Toliau šiame straipsnyje, taikant pagrindinius kritinės diskurso analizės (KDA) principus, analizuojama naujai formuojama socialinė reprezentacija (tam tikras idėjų, naratyvų rinkinys) baltarusių kalbos atžvilgiu. Siekiant atskleisti, ar ir kaip valdžios atstovai bando perkonstruoti oficialų baltarusiškumo suvokimą ir pakeisti prieš tai konstruotą pilietinį tapatybės modelį, besikeičiančių kalbos naratyvų analizė fokusuojama į specifinę socialinę grupę – aukšto rango valdžios atstovus su vadovu Lukašenka priešakyje.

1. Tapatybė, diskursas ir socialinės reprezentacijos

Nacionalinė tapatybė – tai sunkiai konceptualizuojamas ir analizuojamas fenomenas. Pirmiausia dėl to, kad skirtingi autoriai referuoja ir pabrėžia skirtingus šio tyrimo objekto aspektus. Šiame straipsnyje yra referuojama į Monserrat Guibernau ir jos tautos bei nacionalinės tapatybės konceptus, ap-

⁸ Smok (2013), p. 19.

⁹ Bekus, N. (2010), *Struggle Over Identity: The Official and the Alternative „Belarusianness“*, Central European University Press.

imančius psichologinį tapatybės aspektą. Guibernau apibrėžia tapatybę kaip modernų ir dinamišką fenomeną, kai tam tikros bendruomenės nariai subjektyviai tiki, kad yra tarpusavyje susaistyti kultūrinių, istorinių, kalbos, religijos, valstybingumo ar kitų ryšių, nepaisant to, ar jie yra sukūrę formalią valstybę, ar ne¹⁰. Guibernau išskiria penkias nacionalinę tapatybę sudarančias dimensijas: psichologinę, kultūrinę, teritorinę ir politinę¹¹. Šiame straipsnyje pateiktos analizės struktūra pirmiausiai ir plačiausiai apima kultūrinę dimensiją bei baltarusių kalbą kaip kartinį šios dimensijos elementą. Diskurso pokyčiai yra ryškiausi šioje dimensijoje, o šie pokyčiai sukėlė diskusijas dėl minkštosios baltarusizacijos tendencijos atsiradimo. Likusios keturios dimensijos įtrauktos į analizę ribotai, siekiant patikrinti, ar ir kaip jos keičiamos minkštosios baltarusizacijos atsiradimo periodu.

Socialinės reprezentacijos sąvoka vartojama konceptualizuoti tam tikrą rinkinį idėjų, naratyvų, vieno ar kito tapatybės elemento atžvilgiu anksčiau minėtose dimensijose. Socialinė reprezentacija suprantama kaip kolektyvinis fenomenas tam tikroje socialinėje grupėje (šiam straipsnyje – valdžios) socialiniam objektui formuoti ar rekonstruoti (analizuojamu atveju – baltarusių kalbos), siekiant apibrėžti komunikaciją ir veiksmus¹². Ryšys tarp socialinės reprezentacijos ir socialinės grupės bei jos tapatybės yra dialektinis. Pasak socialinių reprezentacijų teorijos pradininko Serge Moscovici, reprezentacijos gali formuoti net visos tautos savimone¹³. Bet socialinės reprezentacijos neturėtų būti tapatinamos su tapatybės sąvoka, į jas reikėtų žvelgti ir jas reikėtų analizuoti kaip mažesnius vienetus, kurie formuoja skirtingų tapatybės elementų reikšmes ir padeda konceptualizuoti naratyvų ir idėjų grupes, apibrėžiančias skirtingų tapatybės elementus.

Be tapatybės konstravimo, remiantis Caroline Howarth, socialinės reprezentacijos formuoja socialinių grupių narių elgesį¹⁴. Gerard'as Duveen'as ir Barbara Lloyd teigia, kad socialinės reprezentacijos yra atkuriamos bendraujant socialinės grupės nariams, taip pat per grupės komunikacijas ir medijas¹⁵.

¹⁰ Guibernau M. (2004), „Anthony D. Smith on nations and national identity: a critical assessment“, *Nations and Nationalism*, 10 (1/2), p. 134-135.

¹¹ *Ibidem*, p. 135-140.

¹² Wagner, W., Duveen, G., Farr, R., Jovchelovitch, S., Lorenzi-Cioldi, F., Marková, I. and Rose, D. (2002), „Theory and Method of Social Representations“, *Asian Journal of Social Psychology*, 2, p. 96.

¹³ Moscovici S. (1988), „Notes towards a description of Social Representations“, *European Journal of Social Psychology*, 18, p. 228.

¹⁴ Howarth C. (2006), „A social representation is not a quiet thing: Exploring the critical potential of social representation theory“, *British Journal of Social Psychology*, 45, p. 73-74.

¹⁵ Duveen, G., Lloyd B., (1990) „Social representations as a genetic theory“ in *Development as a Social Process: Contributions of Gerard Duveen* (ed. S. Moscovici et al), p. 177-180.

Socialinių reprezentacijų gyvavimas ir jų interakcija su tapatybe yra cikliškas¹⁶. Jos atsiranda tam tikroje grupėje, kuri turi savitų interesų ir tapatybę, vėliau jos yra konstruojamos arba rekonstruojamos diskurse bei matomos socialinėje praktikoje. Kai socialinė reprezentacija išsigali, ji pradeda keisti tapatybę ir diktuoti socialinės grupės elgesį.

Baltarusijos atveju kalbos suvokimo pokytis pirmiausia įvyko Lukašenkos formuojamame diskurse, žmogaus, kurio žodžiai veikia kaip kelrodis visai politinei santvarkai ir yra plačiai skleidžiami valstybės kontroliuojamais tradicinių medijų kanalais. Siekiant išanalizuoti diskursą tų, kuriems priklauso valdžia, buvo pasitelkti baziniai KDA principai. KDA apima keletą skirtingų priegijų, kurių daugelis pabrėžia būtinumą atsižvelgti į analizuojamo diskurso kontekstą, įskaitant analizuojamo teksto sąveiką su kitais tekstais bei diskursais¹⁷, bei sociopolitinius ir istorinius įvykius¹⁸. Atitinkamai empirinėje šio straipsnio dalyje telkiamas dėmesys į valdžios komunikaciją, išskiriant pagrindinius naratyvus ir juos paaiškinant, atsižvelgiant į jų kontekstą, prieš tai vyravusį diskursą ir to meto politinius ir socialinius įvykius, taip pat naratyvų tarpusavio ryšius tame pačiame komunikaciniame įvykyje (intertekstualumas – kalbos klausimo naratyvų tarpusavio sąveika kultūrinėje dimensijoje) ir visoje komunikacinių įvykių imtyje (interdiskursyvumas – anksčiau aptartų dimensijų sąveika su kultūros dimensija, kalbos klausimo diskursu).

Į analizės imtį buvo įtraukti 29 Lukašenkos komunikaciniai įvykiai (metiniai pranešimai, spaudos konferencijos, susitikimai su žiniasklaida, žiniasklaidos pranešimai), kuriuose arba buvo paliestas kalbos klausimas (pagrindinis kriterijus), arba buvo naujai kalbama apie vieną iš tapatybės naratyvų po minkštosios baltarusizacijos atsiradimo (2014 m. sausis) iki 2019 m. balandžio mėnesio. Siekiant apimti naratyvus ir idėjas, adresuotas pirmiausia Baltarusijos visuomenei, o ne užsienio skaitytojams, prioritetas buvo teikiamas tekstams, publikuotiems rusų ar baltarusių kalba. Kiekvieno teksto segmentai (sakiniai ir (ar) ištisi paragrafai) buvo išanalizuoti pagal temas ir sukoduoti naudojant MAXQDA programinę įrangą. Analizuojant pagal temas buvo išskirti ir priskirti šie kodai vienai iš penkių dimensijų:

¹⁶ Wagner et al (2002), p. 98.

¹⁷ Wodak, R., Meyer, M., (2001) „Critical Discourse Analysis: History, Agenda, Theory, and Methodology“, https://www.corwin.com/sites/default/files/upm-binaries/24615_01_Wodak_Ch_01.pdf

¹⁸ Wodak, R., (2002) „Aspects of Critical Discourse Analysis“, <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.121.1792&rep=rep1&type=pdf>

1 lentelė. Bendrinių kodų ir subkodų matrica

Kodas	Bendrinių kodų suma	Visų kodų, įskaitant subkodus, suma
Kultūrinė dimensija:		
Religija	6	6
Rusų kalbos suvokimas	24	49
Baltarusių kalbos suvokimas	31	74
Politinė dimensija:		
Požiūris į Vakarus	10	10
Požiūris į Rusiją	43	89
Santykiai su Ukraina	7	7
Ekonomikos modelis	6	6
Politinės sistemos modelis	2	2
Istorinė dimensija:		
Valstybingumas	8	8
Požiūris į BLR	12	12
Požiūris į LDK	1	1
Požiūris į Tarybų Sąjungą	12	12
Psichologinė dimensija:		
Nacionalinės vertybės	23	53
Teritorinė dimensija:		
Teritorinis vientisumas ir etniškumas	28	49

Po to, kai tekstai buvo padalyti į bendrines grupes, jose buvo išskirti pasikartojantys naratyvai, kurie buvo pažymėti kaip subkodai (naratyvai, kurie perteikia specifines idėjas apie bendrinį kodą). Tai leido kiekybiškai įvertinti anksčiau minėtą intertekstualumą ir interdiskursyvumą. Iš viso į imtį įtrauktiems tekstams buvo priskirti 378 bendriniai kodai ir subkodai. Paskutinėje analizės dalyje, aprašant praktinius pokyčius (praktinį kontekstą), lydinčius naują diskursą, buvo įvertintas naujai formuojamo baltarusių kalbos diskurso ir socialinės praktikos dialektinis ryšys.

2. Pokyčiai kultūrinėje dimensijoje

2.1. Baltarusių kalbos reikšmė

Skirtingai nei prieš atsirandant minkštosios baltarusizacijos tendencijai, didžioji dalis paskutiniųjų Lukašenkos siunčiamų žinučių darėsi itin palankiomis baltarusių kalbai. Tokia pozicija buvo nuosekliai stebima paskutinius penkerius metus ir ji itin skiriasi nuo pozicijos, vyravusios iki įvykių Ukrainoje, ypač lyginant su diskursu 1990-aisiais. Lukašenkos kalbų imtyje 31 žinutė (bendriniai kodai) palietė baltarusių kalbą ir jos reikšmę tapatybės formavimui; 43 specifiniai subkodai buvo priskirti šiai žinučių grupei, siekiant identifikuoti pasikartojančias idėjas, kurios yra aptariamose šiame skyriuje.

2014 m. minint Nepriklausomybės dieną Lukašenka sveikinamąją kalbą pasakė baltarusių kalba. Šis įvykis buvo priimtas kaip precedentų neturintis atvejis ir sukėlė politinę diskusiją apie „grįžimą“ prie baltarusių kalbos aukščiausiu šalies lygmeniu. Bet jau kelis mėnesius iki šio įvykio, metinio pranešimo piliečiams ir parlamentui metu, Lukašenka pradėjo formuoti naujų naratyvų grupę, pateikiančią baltarusių kalbą kaip svarbų paveldą ir vieną iš svarbiausių baltarusių kaip tautos ypatybių. Ateityje Lukašenka nuosekliai laikėsi naujo baltarusių kalbai priskirto vaidmens. Analizuotų tekstų imtyje šis naratyvas buvo užfiksuotas 12 kartų.

Jei pamiršime baltarusių kalbą – nustosime būti tauta.¹⁹ (2014 m. balandžio mėn.)

Jeigu esi tauta, privalai turėti kalbą, savo savitą kalbą.²⁰ (2019 m. kovo mėn.)

Lukašenka retai, bet nuosekliai pabrėžė baltarusių kalbos svarbą tapatybės formavimui, tačiau itin svarbu pabrėžti vieną naują aspektą: Lukašenka pradėjo pozicionuoti baltarusių kalbą kaip ypatybę, kuri skiria baltarusius nuo rusų, nuo Rusijos Federacijos – valstybės, su kuria Baltarusija yra glaudžiai susaistyta daugelyje suvereniteto išsaugojimui kritiškai svarbių sričių, pradedant nuo karinio bendradarbiavimo ir karinių objektų dislokacijos šalies teritorijoje, ir baigiant energetine, ekonomine ir kita asimetrine tarpusavio priklausomybe.

Ir aš palaikau baltarusių kalbą. Kodėl, todėl kad tai yra tai, kas atskiria mus, pavyzdžiui, nuo rusiškų žmonių, nuo rusų. Tai kiekvienos tautos bruožas: jei tu neturi šio ypatumo, neturi savo baltarusių kalbos, bet, tarkim, turi tik rusų kalbą, – tu neturi to bruožo, ir tu

¹⁹ Официальный интернет-портал Президента Республики Беларусь (2014), „Послание Президента белорусскому народу и Национальному собранию“.

²⁰ Официальный интернет-портал Президента Республики Беларусь (2019), „Послание белорусскому народу и Национальному собранию“.

esi paprasčiausiai rusiškas žmogus, esi rusas. Bet mes baltarusiai.²¹ (2015 m. sausio mėn.)
Be abejo, kalba – tai pirmas ir bene vienintelis dalykas, kuris skiria mus nuo rusų ir kitų.
Tai kiekvienos tautos požymis.²² (2019 m. kovo mėn.)

Be to, savo kalboje Lukašenka užsiminė, kad baltarusių kalbos, kaip pagrindinio baltarusiškos tapatybės bruožo, nevalia atsisakyti net Rusijos ekonominio spaudimo akivaizdoje. Spaudimas gali būti keliamas priimant sprendimus dėl tarpvyriausybinių ar Eurazijos fondo paskolų, pastarosios kaip tik buvo derybų objektas 2016 metais.

[...] Aš nenoriu prarasti šito turto, šito paveldo, jis brangesnis už bet kokias paskolas ar milijardus.²³ (2015 m. sausio mėn.)

Lukašenko per daug nesiplėtė kalbėdamas apie naują baltarusių kalbos vaidmenį. Tačiau net kelios šios idėjos, naujai suformuota socialinė reprezentacija baltarusių kalbos atžvilgiu tapo postūmiu, skatinančiu keisti baltarusių kalbos suvokimą šalyje, ypač Lukašenkos tarp socialinės grupės – aukšto rango valdžios atstovų. Jie pradėjo laikytis tų idėjų, kurias formavo Lukašenka. Valdžios atstovai, tarp jų ministras pirmininkas Sergejus Rumas, sporto ministras Sergejus Kovalčukas, tuometinis ministro pirmininko pavaduotojas Michail Rusy, buvusi informacijos ministrė Lilija Ananič ir kiti, nesikuklino ar net jautėsi skatinami viešumoje kalbėti baltarusių kalba. Be to, valdžios atstovai pradėjo kartoti naratyvus, jog baltarusių kalba yra ypatingas baltarusiškumo ženklas, skiriantis baltarusius nuo rusų:

Būtų siaubinga, jeigu prarastume baltarusių kalbą. Kuo mes tuomet skirtumėmės nuo kaimynų? ²⁴ (ministro pirmininko pavaduotojas, 2014 m. spalio mėn.)

Turėtume dažniau kalbėti baltarusiškai. [...] Jeigu esi baltarusis, jeigu supranti, kad valstybė negali egzistuoti be kalbos [...] ²⁵ (užsienio reikalų ministras, 2017 m. birželio mėn.)

Kodėl neturėtume nešioti tautinių drabužių, neturėtume kalbėti baltarusių kalba? Tai normalūs dalykai, nematau jolios problemos. ²⁶ (užsienio reikalų ministras, 2018 m. rugsėjo mėn.)

Laikydamiši Lukašenkos naratyvo, valdžios atstovai bandė naudoti oficialiai skelbiamus statistinius duomenis, siekdami pristatyti baltarusių kalbos

²¹ Официальный интернет-портал Президента Республики Беларусь (2015), „Стенограмма встречи с представителями белорусских и зарубежных СМИ“.

²² Официальный интернет-портал Президента Республики Беларусь (2019), „Послание белорусскому народу и Национальному собранию“.

²³ Официальный интернет-портал Президента Республики Беларусь (2015), „Стенограмма встречи с представителями белорусских и зарубежных СМИ“.

²⁴ Наша Ніва (2014), „Тозик: Это будет ужасно, если мы потеряем язык“, <https://nn.by/?c=ar&i=137241&lang=ru> [žiūrėta 2019-05-25].

²⁵ Радыё Свабода (2017), „Трэба больш размаўляць на беларускай мове“, — міністар замежных справаў Беларусі Уладзімер Макей“, <https://www.svaboda.org/a/28556732.html> [žiūrėta 2019-05-25].

²⁶ Толкачева Е. (2018), „Владимир Макей об «ужасных» бутербродах во Дворце независимости, России и белорусском языке“, *TUT.BY*, <https://news.tut.by/economics/606523.html> [žiūrėta 2019-05-25].

populiarumą ne kaip paprastą norą, bet kaip jau egzistuojančią visuomenėje paklausą, natūralų ir įprastą baltarusiams dalyką, kurio nereikėtų nuvertinti:

Grėsmė numeris vienas – populiacijos mažėjimas dėl mažėjančio gimstamumo, 37 procentai respondentų taip mano. Antroje vietoje – baltarusių kalbos praradimas. [...] ²⁷ (prezidento padėjėjas, 2014 m. spalio mėn.)

[...] mes kartu su architektūros ir miesto plėtros komitetu rekomenduojame, kai tik įmanoma, kabinti ženklus ir reklamas baltarusių kalba. To prašo mūsų visuomenė. ²⁸ (vietinės Minsko valdžios atstovas, 2015 m. gegužės mėn.)

[...] Baltarusių kalba matoma kaip pagrindinis skiriamasis bruožas, pažvelkit į reklamas baltarusių kalba užsakymus. Šiuo metu populiariau kalbėti baltarusiškai. [...] ²⁹ (parlamentaras, 2018 m. balandžio mėn.)

2.2. Kiek kitoks žvilgsnis į rusų kalbą

Vienas didžiausių klausimų, kuris kyla analizuojant naujus Lukašenko naratyvus baltarusių kalbos klausimu, – koks vaidmuo priskiriamas rusų kalbai, kuri dominavo ligi tol? Rusų ir baltarusių kalbos suvokimo kodų persidengimo analizė (kodų sutapimas arba paplitimas tame pačiame teksto segmente) parodė, kad žinutės apie baltarusių ir rusų kalbas dažnu atveju persidengia arba yra pateikiamos viena po kitos:

²⁷ Наша Ніва (2014), „Помощник президента: Белорусы считают главной угрозой для страны утрату белорусского языка“, <https://nn.by/?c=ar&i=137208&lang=ru> [žiūrėta 2019-05-25].

²⁸ Сухаревич К. (2015), „Мингорисполком рекомендует размещать на исторических зданиях белорусскоязычные вывески и рекламу“, „Минск-Новости“, <https://minsknews.by/mingorispolkom-rekomenduet-razmeshhat-na-istoricheskikh-zdaniyah-belorusskoyazychnyie-vyiveski-i-reklamu/> [žiūrėta 2019-05-25].

²⁹ Наша Ніва (2018), „Чиновники и депутаты — участники круглого стола в унисон выступили за белоруссизацию законодательства“, <https://nn.by/?c=ar&i=207608&lang=ru> [žiūrėta 2019-05-25].

2 lentelė. **Kodų persidengimas**
Nurodytos vertės nurodo kodų skaičių

Kodas / Baltarusių kalbos suvokimas	Persidengimas 5 pastraipų nuotoliu (baltarusių k.)	Persidengimas toje pačioje pastraipoje (baltarusių k.)
Kultūrinė dimensija:		
Religija	2	0
Rusų kalbos suvokimas	43	12
- Rusų kalbos suvokimas \ Rusų kalba yra „antroji“ gimtoji	25	6
- Rusų kalbos suvokimas \ Rusų kalba reikalinga dėl pragmatinių priežasčių	6	0
- Rusų kalbos suvokimas \ Rusų kalba yra visų trijų valstybių paveldas	8	2
- Rusų kalbos suvokimas \ Baltarusiai prisidėjo prie rusų kalbos raidos	8	1
- Rusų kalbos suvokimas \ Rusų kalba nėra Rusijos kalba	11	1
Politinė dimensija:		
Santykiai su Ukraina	2	0
Požiūris į Vakarų	0	0
Požiūris į Rusiją	23	0
Ekonomikos modelis	3	0
Politinės sistemos modelis	0	0
Istorinė dimensija:		
Požiūris į BLR	0	0
Valstybingumas	0	0
Požiūris į LDK	0	0
Požiūris į Tarybų Sąjungą	2	0
Psichologinė dimensija:		
Tautos vertybės	31	1
Teritorinė dimensija:		
Teritorinis vientisumas ir etniškumas	26	1

Atsižvelgus į persidengimo analizės rezultatus, baltarusių kalbos naratyvų analizė, be diskursyvinio konteksto analizės, nėra pakankama, norint išsamiai atskleisti, koks vaidmuo yra suteikiamas kalbos klausimui, formuojant baltarusių tapatybę oficialiajame diskurse.

Rusų kalbos klausimas nedingo iš valdžios darbotvarkės (24 bendriniai

kodai), bet dabar Lukašenka, kalbėdamas apie baltarusių kalbą, skirtingai prieš tai vyravusiam požiūriui, implikuoja baltarusių kalbos viršenybę ir pabrėžia jos svarbą. Vienoje savo kalbų jis teigia, kad absoliuti dauguma (60 procentų) žmonių laiko baltarusių kalbą savo gimtąja kalba³⁰, žiniasklaidoje šį skaičių taip pat tvirtina ir Informacinis-analitinis prezidento administracijos centras pranešdamas, kad 48 procentai laiko baltarusių kalbą gimtąja, kai 43 procentai gimtąja laiko rusų kalbą³¹. Taip pat Lukašenka tiesiogiai lygino, kuri iš šių kalbų yra labiau „gimtoji“ ir svarbesnė (10 atvejų).

[...] bet mes niekam niekad neatiduosim savo antrosios gimtosios rusų kalbos, tai mūsų kalba.³² (2015 m. sausio mėn.)

Rusų kalba yra mūsų gimtoji kalba. Bet gal kiek mažiau gimtoji nei baltarusių.³³ (2017 m. rugpjūčio mėn.)

Vis dėlto toks argumentavimas nereiškia, kad Lukašenka atsisako dvi-kalbės tautos naratyvo (14 atvejų). Rusų kalba ir toliau išlieka pagrindine jo komunikavimo kalba viešojoje erdvėje ir jis nuosekliai pristato rusų kalbą kaip gimtąją, net kai bando didinti baltarusių kalbos svarbą. Tokia naratyvų kombinacija neišstumia iš „visiems tinkančio“ tapatybės modelio didžiosios visuomenės dalies, kuriai rusų kalba, kaip ir jam, yra pagrindinė ir dažnu atveju vienintelė kasdieniame gyvenime vartojama kalba.

[...] Ypač rusų kalba, kurią kiekvienas vartoja namie, rusų, mūsų kalba, ne Rusijos. Aš atkakliai tvirtinu, jog tai mūsų kalba!³⁴ (2014 m. kovo mėn.)

Aš manau, tai – gimtoji kalba, absoliuti dauguma mano, jog tai – gimtoji kalba, ir ji yra palikimas, turtas, kurio negalime atsisakyti. Tai – mūsų turtas.³⁵ (January 2015)

[...] nieko baisaus, jeigu abi mūsų gimtosios kalbos bus arti viena kitos – rusų ir baltarusių. Mes ir šita, ir ana kalba rašome.³⁶ (2015 m. balandžio mėn.)

Man baltarusių kalba – mano gimtoji kalba. Taip pat kaip ir rusų. Galbūt šiuo atžvilgiu esu blogas prezidentas, bet rusų kalba – tai mūsų kalba.³⁷ (2019 m. kovo mėn.)

³⁰ Официальный интернет-портал Президента Республики Беларусь (2015), „Интервью негосударственным средствам массовой информации“, http://president.gov.by/ru/news_ru/printv/intervju-negosudarstvennym-sredstvam-massovoj-informatsii-11882/

³¹ Наша Ніва (2019), „ІАЦ: Беларускую мову лічаць роднай 48 % насельніцтва, рускую – 43 %“, <https://nn.by/?c=ar&i=224979&lang=ru> [žiūrėta 2019-05-24].

³² Официальный интернет-портал Президента Республики Беларусь (2015), „Стенограмма встречи с представителями белорусских и зарубежных СМИ“.

³³ Еврорадио (2017), „Лукашенко: Русский язык для нас чуть меньше родной, чем белорусский“.

³⁴ Официальный интернет-портал Президента Республики Беларусь (2014), „Ответы Президента Беларуси Александра Лукашенко на вопросы представителей СМИ 23 марта 2014 г.“

³⁵ Официальный интернет-портал Президента Республики Беларусь (2015), „Стенограмма встречи с представителями белорусских и зарубежных СМИ“.

³⁶ Официальный интернет-портал Президента Республики Беларусь (2015), „Обращение с Посланием к белорусскому народу и Национальному собранию“.

³⁷ Официальный интернет-портал Президента Республики Беларусь (2019), „Встреча с представителями общественности и экспертного сообщества, белорусских и зарубежных СМИ „Большой разговор с Президентом“.

Kai konstruoja rusų kalbos ir baltarusių savimonės ryšį, Lukašenka daro kelias svarbias išlygas. Pirmą, Lukašenka suponuoja, kad rusų kalba nepriklauso tik Rusijos Federacijai. Jo kalbose matomas žodžių *rossiyskiy* ir *rusiski*, *rossiyane* ir *russkie* žaismas, kuris atskiria rusiškumą kaip kultūrą nuo priklausymo Rusijos Federacijai. Antra, siekdamas atitolinti rusų kalbą nuo Rusijos, Lukašenka prideda Ukrainą prie tautų, kurios, anot jo, turi skirtingas tapatybes, bet dalijasi ir kadaise prisidėjo prie rusų kalbos, kaip kultūrinio paveldo, puoselėjimo (iš viso 8 šių naratyvų atvejai).

Mes manome (ir aš daug kartų tai sakiau), rusų kalba – bendras paveldas, pirmiausia, priklausantis trimis broliškoms tautoms: ukrainiečiams, baltarusiams, rusams ir kitoms tautos, kurios gyveno tarp mūsų, su kuriomis sugyvenome vienoje valstybėje. Aš noriu pabrėžti tiems, kurie bando „privatizuoti“ rusų kalbą: ji mūsų, ne rusų, ne ukrainiečių – ji mūsų.³⁸ (2014 m. balandžio mėn.)

Aš duosiu pavyzdį, aš kartą atsakiau Vladimirui Vladimiravičiui [Putinui], kai jis pasakė: „Dėkoju už jūsų požiūrį į rusų kalbą ir panašiai.“ Aš sakau: „Palauk palauk, apie ką tu kalbi?“ – „Apie rusų kalbą tavo šalyje.“ – „Palauk, rusų kalba yra mūsų kalba.“ [...] ³⁹ (2015 m. sausio mėn.)

Kalba – tai kažkas gyvo, ir mes visi kūrėme rusų kalbą, tai kodėl gi mes jos atsisakome.⁴⁰ (2014 m. kovo mėn.)

Pastarieji naratyvai padeda užkirsti kelią potencialioms grėsmėms nacionalinės vienybės atžvilgiu bei sąlygoja didesnę tos visuomenės dalies, kuri kalba tik rusiškai ir yra paveikesnė Rusijos informacinei įtakai, atsparumą. O Rusijos informacinė įtaka šalyje itin stipri, ji ne tik plačiai paplitusi medijų erdvėje, bet ir sėkmingai prasiskverbia į visuomenės nuostatas. 2015 m. IISEPS atliktų apklausų duomenimis, tik 18,7 proc. baltarusių buvo pasiryžę priešintis Rusijos intencijoms aneksuoti Baltarusiją, o tuo tarpu 52,8 proc. buvo pasiruošę prisitaikyti, 12,1 proc. tokį scenarijų sveikintų⁴¹. Be to, remiantis apklausomis, nepaisant pakankamai atokios Baltarusijos valdžios laikysenos karo Ukrainoje ir Krymo aneksijos klausimu, baltarusiai linkę interpretuoti šiuos įvykius taip, kaip juos vaizduoja Rusijos žiniasklaida. Pavyzdžiui, 2015 m. birželio mėnesį tik 15,2 proc. baltarusių neigiamai vertino vadinamąją „Rusų pasaulio“ idėją, kol 38,9 proc. vertino teigiamai; kiek daugiau nei 20 proc. priėmė Krymo aneksiją kaip okupaciją, absoliuti dauguma (62,3 proc.) tikėjo, kad tai

³⁸ Официальный интернет-портал Президента Республики Беларусь (2014), „Послание Президента белорусскому народу и Национальному собранию“.

³⁹ Официальный интернет-портал Президента Республики Беларусь (2015), „Стенограмма встречи с представителями белорусских и зарубежных СМИ“.

⁴⁰ Официальный интернет-портал Президента Республики Беларусь (2019), „Встреча с представителями общественности и экспертного сообщества, белорусских и зарубежных СМИ „Большой разговор с Президентом“.

⁴¹ Независимый институт социально-экономических и политических исследований (2015), „Национальный опрос 2–12 июня 2015 г.“, <http://www.old.iiseps.org/data15-61.html> [žiūrėta 2015-12-28].

„istorinio teisingumo atkūrimas“, ir tik 10,5 proc. matė karą Ukrainos Donbaso regione kaip Rusijos agresiją⁴².

2.3. Baltarusių kalbos pasirinkimo depolitizacija

Vienu pirmųjų žingsnių, kuriuos turėjo žengti valdžia konstruodama naują socialinę reprezentaciją baltarusių kalbos atžvilgiu, buvo kalbos pasirinkimo depolitizavimas. Baltarusių kalba kurį laiką buvo suvokiama kaip politinės opozicijos ir protesto elektorato bruožas. Atsižvelgdamas į tai, kad 2014 metais didžioji dalis baltarusiškai kalbančios opozicijos tuomet dar matė *plošča* (masinius protestus) kaip vienintelį būdą Lukašenkos valdymui pakeisti, pastarasis teikė ypatingą reikšmę antirevoliuciniam kalbos klausimo sprendimui ir nuosekliai cituodavo „žmonių valią“ 1995 m. referendume. Taip pat Lukašenka dažnai referavo į karą Ukrainoje kalbėdamas prieš kalbos, rusų ar baltarusių, primetimą visuomenei. Jis netgi siejo konflikto Ukrainoje ištakas su kalbos klausimu. Neabejotinai tokia interpretacija ir dažna nuoroda į konfliktą buvo pravarti valdžiai, nes ja buvo siekiama pakirsti opozicijos retoriką ir opozicijos vaidmenį baltarusių kalbos propagavimo klausimu. Tai taip pat padėjo Lukašenkai sudaryti kontrastą, pateikiant save kaip nuosaikų sprendimų priėmėją ir taikos bei politinio stabilumo garantą.

Mes neturėtume nieko daryti dirbtinai. Taip atstumsime pusę žmonių. [...] Nieko revoliucingo. Svarbiausia profesionali prieiga ir taika. *Mova* [baltarusių kalba] skirta ne revoliucijoms.⁴³ (2014 m. sausio mėn.)

Tačiau Lukašenka neatmetė to, kad baltarusių kalbai reikia paramos ir plėtros. Bandydamas neprieštarauti savo paties nusistatymui prieš dirbtinumą, Lukašenka pateikia atsargius, neįpareigojančius pasiūlymus, jis tiesiogiai nekalba apie kalbos plėtrą. Jis naudoja suasmenintus pavyzdžius, referuoja į savo jaunesnįjį sūnų ir taip užsimena apie baltarusių kalbos svarbą jaunajai šaliai kartai.

Gerai, beveik kiekvienas iš mūsų kalba rusiškai. Bet būkime atviri, baltarusių kalba kasdieną namuose kalbame mažiau. Tad gal mes mokyklose turėtume pridėti papildomą valandą baltarusių kalbos mokymuisi, o ne anglų?⁴⁴ (2014 m. rugsėjis)

Mano vaikas auga – aš noriu, kad jis taip pat gerai mokėtų baltarusių kaip moka rusų.⁴⁵ (2015 m. sausio mėn.)

⁴² *Ibidem*.

⁴³ Официальный интернет-портал Президента Республики Беларусь (2014), „Встреча с руководителями крупнейших белорусских СМИ“.

⁴⁴ Официальный интернет-портал Президента Республики Беларусь (2014), „Встреча с членами Совета Палаты представителей Национального собрания“.

⁴⁵ Официальный интернет-портал Президента Республики Беларусь (2015), „Стенограмма встречи с представителями белорусских и зарубежных СМИ“.

Apibendrinant kalbos pasirinkimo reikšmę Lukašenkos diskurse, yra aiškiai matomas teigiamas pokytis į baltarusių kalbos pusę. Kaip suponuoja minkštosios baltarusizacijos terminas, prezidento diskurse nerasime itin tvirtų pozicijų, o dvikalbės tautos naratyvas, taip pat kaip ir rusų kalbos išsaugojimo būtinybė, nedingsta iš diskurso. Du iš trijų dažniausiai aptinkamų naratyvų, kurie konstruoja socialinę reprezentaciją Baltarusijos kalbos klausimu, susi-šaukia su dvikalbės tautos idėja (žr. 3 lentelę). Vis dėlto, kaip aptarta skyriuje 2.2, valdžios atstovai pateikia kelias svarbias sąlygas rusų kalbos suvokimui, kurios atitolina baltarusius nuo Rusijos kaip politinio darinio.

3 lentelė. **Subkodų pasikartojimas, požiūris į rusų ir baltarusių kalbas**

Subkodai	Dažnis	Dalis procentais
Baltarusiai yra dvikalbė tauta	14	20,59
Baltarusių kalba yra skiriamasis baltarusių tautos bruožas	12	17,65
Rusų yra „antroji“ gimtoji kalba	10	14,71
Kalba negali būti priverstinai primetama	6	8,82
Baltarusių kalbai reikia paramos, vystymo	5	7,35
[Lukašenka komunikuoja baltarusiškai]	5	7,35
Rusų kalba nėra Rusijos nuosavybė	4	5,88
Rusų kalba yra trijų valstybių paveldas	4	5,88
Baltarusija prisidėjo prie rusų kalbos vystymo	4	5,88
Rusų kalba reikalinga dėl pragmatinių priežasčių	3	4,41
Baltarusių kalbai parama ar apsauga nėra reikalinga	1	1,47
IŠ VISO	68	100,00

3. Interdiskursyvumas: politinė, istorinė, teritorinė ir psichologinė dimensija ir kalbos diskursas

Lukašenkos baltarusių kalbos naratyvai negali būti suvokiami neatsi-žvelgus į jo komunikacijos įvykių diskursyvinį kontekstą. Šioje straipsnio da-lyje pagal imtį įvertinsiu naujo kalbos diskurso ir keturių dimensijų: politinės, istorinės, teritorinės ir psichologinės, pagrindinių naratyvų interdiskursyvu-mą.

Kaip matoma 2 lentelėje, kai komunikaciniuose įvykiuose Lukašenka aptaria kalbos klausimus, jis dažnu atveju paliečia ir tokias tris temas / kodus: santykius su Rusija, vertybes ir teritorinį vientisumą. Lukašenkos diskursas kalbos klausimais retai persidengia su istoriniais naratyvais, nors paraleliai su minkštąja baltarusizacija šalyje vyksta daugelis praktinių pokyčių istorinėje erdvėje, tarp jų ir Georgijaus juostelių pakeitimas baltarusių simbolikos juos-

telėmis bei tokių Rusijai būdingų gegužės 9-osios renginių kaip „Nemirtingas pulkas“ pakeitimas baltarusiškais analogais.

Pereinant prie politinės dimensijos, matome, kad dėl baltarusių kalbos ir rusų kalbos suvokimo kodų tarpusavio persidengimo bei dėl artimų dviejų šalių ryšių dažnai yra paliečiama santykių su Rusija problematika. Kaip žinoma, Rusija dažnai kaltina vadinamojo „artimojo užsienio“ šalis diskriminuojant rusakalbius gyventojus. Dėl šios priežasties atrodytų neišvengiamai reikia pabrėžti „broliškus“ ryšius, kai baltarusių kalba yra priešpastatoma rusų kalbai, ypač atsižvelgiant į daugelį kaltinimų ir sujudimą, išryškėjusį imperialistiškai nusiteikusiose Rusijos medijose po minkštosios baltarusizacijos atsiradimo. Lukašenka palaiko tris gerai žinomus naratyvus Rusijos atžvilgiu: pirma, Rusija ir Baltarusija yra broliškos valstybės (Lukašenka savo komunikacijoje atskiria rusus kaip etninę grupę nuo *rossiyane*, Rusijos piliečių); antra, valstybės turi bendrų šaknų ir yra susaistytos bendros istorijos; trečias naratyvas teigia, kad Rusija yra pagrindinis strateginis partneris, nepaisant buvusių krizių dvišaliuose santykiuose analizuojamu periodu.

Kita vertus, analogiškai kaip su rusų kalbos suvokimo naratyvais, kai aprašomi santykiai tarp šalių, galime pastebėti kelias išlygas. Nepaisant „broliškumo“ (žr. 4 lentelę), Lukašenka, nuolat pabrėždamas Baltarusijos teritorinį vientisumą ir suverenumą, suponuoja skirtingas tapatybes. Po 2018–2019 m. ekonominių nesutarimų su Rusija, kurie šį kartą buvo paženklinti svariais politiniais reikalavimais, taip pat dėl gilesnės integracijos įprastai gaunamos ekonominės naudos, Lukašenka atvirai neigė bet kokias politinio susivienijimo galimybes teigdamas, kad didžioji dalis Baltarusijos visuomenės tam prieštarautų. Kaip rodo nepriklausomų apklausų duomenys, toks požiūris iš tikrųjų atitinka tikrąsias tendencijas šalyje⁴⁶. Be to, Lukašenka bando vaizduoti šalių santykius (bent jau diskurse) ir tolesnės integracijos kryptį kaip dviejų lygių partnerių integraciją, orientuotą pirmiausia į ekonominių klausimų sprendimą, o ne į politinį ar karinį bendradarbiavimą.

⁴⁶ Naviny.by (2017), „Большинство белорусов между союзом с ЕС и РФ выбирают Россию“, <https://naviny.by/new/20170522/1495429692-bolshinstvo-belorusov-mezhdu-soyuzom-s-es-i-rf-vybirayut-rossiyu> [žiūrėta 2017-05-22].

4 lentelė. Santykiai su Rusija – subkodų dažniai

Subkodai	Dažnis	Dalis procentais
Rusija ir Baltarusija yra broliškos valstybės	14	30,43
Bendradarbiavimas su Rusija yra pirmiausia nukreiptas į ekonomiką	8	17,39
Baltarusiai ir rusai yra skirtingi ir suverenūs	7	15,22
Rusija yra strateginis partneris	5	10,87
Integraciniai projektai turi būti paremti lygiavertiškumo principu	5	10,87
Bendra istorija su Rusija	4	8,70
Rusijoje egzistuoja „grupė“, siekianti pakenkti Baltarusijai	3	6,52
IŠ VISO	46	100,00

Taigi Lukašenka reguliariai bandė priskirti tam tikras vertybes Baltarusijos žmonėms. Dėl įvykių Ukrainoje, taip pat *Zapad-2017* pratybų organizavimo bei įtampos dvišaliuose santykiuose su Rusija kontekste dominavo taikingumo naratyvas. Šis naratyvas aprėpė tiek vidinę taiką (taika ir sutarimas visuomenėje), tiek taikingumą užsienio politikoje, tiek ir Baltarusijos, kaip į gynybą orientuotą ir taiką palaikančią šalį, vaidinimą. Galima daryti prielaidą, kad dominuojantis taikingumo naratyvas yra adresuotas tiek vidinei auditorijai, siekiant išvengti susiskaldymo ir protestų, tiek išorės veikėjams, siekiant padidinti Minsko, kaip neutralaus mediatoriaus, vaidmenį sprendžiant regiono konfliktus.

Vertybės, matomos Lukašenkos diskurse, dažnai siejamos su teritorine dimensija, vienu pagrindinių „pilietinio“ tapatybės modelio elementų. Naratyvuose teritorijos klausimu dažniausiai siekiama pabrėžti šalies nepriklausomybę bei teritorinį vientisumą, atmetant bet kokius potencialius skirtumus tarp šalies regionų. Etniškumas, savęs priskyrimas bet kuriai etninei grupei, taip pat kaip ir religija, neturi jokios įtakos Lukašenkos diskurse. Taigi, nepaisant didesnio dėmesio baltarusių kalbai, valdžia išlaiko pagrindinį pilietinės tapatybės modelio elementą – idėją, kad teritorija ir pilietybė yra vienas pagrindinių baltarusiškos tapatybės požymių.

4. Kontekstas: nuo naujo kalbos diskurso iki naujos socialinės praktikos

Atsižvelgiant į Baltarusijos valdymo ypatumus, valdžios atstovai priėmė naują požiūrį į baltarusių kalbą ir jos depolitizaciją, kaip tam tikras naujo elgesio gaires. Be padidėjusio atvirumo baltarusių kalbos atžvilgiu ir Lukašenkos idėjų atkartojimo (kaip aprašoma 2.1 skyriuje), naujas baltarusių kalbai priskiriamas vaidmuo buvo dokumentuotas. Baltarusijos informacinio saugumo koncepci-

joje, parengtoje Saugumo tarybos, baltarusių kalba buvo apibrėžta kaip šalies humanitarinio saugumo garantas. Vėliau, atitikdamas Lukašenkos diskursą, Saugumo tarybos generalinis sekretorius paaiškino, kad baltarusių kalbą būtina populiarinti, nes ji yra vienas pagrindinių nacionalinės tapatybės elementų⁴⁷.

Naujasis diskursas paveikė ir socialinę praktiką. Pirmiausia po pasikeitusios oficialios retorikos pilietinė visuomenė pastebėjo, kad daugiau žmonių pradėjo mažiau baimintis kalbėti baltarusiškai, mokyti ar mokytis baltarusių kalbos, stoti į tokių organizacijų kaip Baltarusių kalbos bendruomenė gretas⁴⁸. Pastarosios organizacijos dabartinė vadovė Alena Anisim 2016 m. net buvo praleista į šalies parlamentą. Teisėsauga ir valdžia nesikiša ir leidžia pilietinės visuomenės ir kitoms iniciatyvoms vystytis, pavyzdžiui, populiariai baltarusių kalbos kursus rengiančiai organizacijai *Mova Nanova* buvo suteikta valstybinė registracija⁴⁹. Per paskutiniuosius penkerius metus prekės su baltarusių kalbos frazėmis ar kultūriniais simboliais labai išpopuliarėjo ir net tapo pelningu verslu. Valdžia eina paskui šią tendenciją ir net demonstruoja palaikymą. Tai, pavyzdžiui, matoma populiarinant nacionalinius simbolius, įskaitant *vyshyvanka* (tautiniais simboliais išsiuvinėti drabužiai). Tokio pobūdžio drabužius viešai populiarinti bandė pilietinės visuomenės iniciatyvos, organizuojančios *Vyshyvanka* dienos festivalius. Šiuos renginius organizuodavo *Art Siadziba*, susivienijimas, populiarinantis baltarusių nacionalinius simbolius ir baltarusių kalbą, ir Baltarusių menininkų sąjunga⁵⁰. Tačiau netrukus šio renginio idėja buvo „pasisavinta“ provyriausybinių ir iš biudžeto finansuojamų organizacijų, tokių kaip Baltarusijos respublikinė jaunimo sąjunga (BRSM)⁵¹.

Svarbu pabrėžti, kad ne visiems yra leidžiama prisidėti prie minkštosios baltarusizacijos procesų. Egzistuoja nematomos ribos, apibrėžiančios, kam ir kaip leidžiama populiarinti baltarusių kalbą. Valdžia naudoja visus įmanomus būdus, neleidama politiniams veikėjams, ypač politinei opozicijai, ištraukti į tapatybės konstravimo procesus. Pavyzdžiui, pateikdama „teisinio nenuoseklumo“ argumentą Teisingumo ministerija ir Nacionalinis teisės ir teisės tyrimų centras atmetė įstatymo projektą dėl baltarusių kalbos valstybinio palaikymo,

⁴⁷ Шрайбман, А. (2019), „Госсекретарь Совбеза: Зачем чиновнику согласовывать с начальством появление в СМИ?“, *TUT.BY*, <https://news.tut.by/economics/630845.html> [žiūrėta 2019-05-24].

⁴⁸ Щербаков, З. (2015), „Сегодня отмечается Международный день родного языка“, БелаПАН, http://belapan.com/archive/2015/02/21/760572_760573/ [žiūrėta 2015-02-23].

⁴⁹ Еврорадио (2014), „Курсы „Мова Нанова“ получили государственную регистрацию“, <http://euro-radio.fm/ru/kursy-mova-nanova-poluchili-gosudarstvennuyu-registraciyu> [žiūrėta 2015-12-22].

⁵⁰ Занько, Н. (2014), „День вышиванки“: полный аншлаг, мыло с „Погоней“ и вышитые сережки“, Комсомольская правда Беларусь, <https://www.kp.by/daily/26320.7/3199168/> [žiūrėta 2019-05-23].

⁵¹ БРСМ (2016), „Молодежный арт-парад откроет „День вышиванки“ в Минске“, <http://brsm.by/news/den-vy-shivanki-v-minske/> [žiūrėta 2019-05-23].

kurį pateikė opozicijos atstovė Alena Anisim⁵². Žinomi opozicijos aktyvistai ištisus metus kėlė baltarusių kalbos klausimą ir reikalavo valstybės įsikišimo. Tačiau nepaisant pokyčių diskurse, bet kuris viešas veiksmas, kuris nepatinka valdžiai, yra persekiojamas, pavyzdžiui, parašų rinkimas po peticijomis. Parašų rinkimas už baltarusių kalbą mokymosi įstaigose, kurį organizavo buvusio „Jaunojo fronto“ lyderis Zmiceris Daškevičius, buvo ignoruotas vyriausybės ir baigėsi bandomis, parašų rinkėjams⁵³.

Išvados

Lukašenkos komunikacinių įvykių diskurso analizė parodė žymų ir svarbiausia – tvarų pokytį baltarusių kalbos suvokimo atžvilgiu. Valdžia kryptingai suformavo naują socialinę reprezentaciją, naują idėjų grupę, kuria siekiama sustiprinti baltarusių saviidentifikaciją. Ir Lukašenka, ir kiti valdžios atstovai pradėjo matyti ir rodyti baltarusių kalbą kaip išskirtinį baltarusiškumo ženklą, pagrindinį bruožą, išskiriantį baltarusių tautą ir tolinantį ją nuo Rusijos kultūrinės ir kalbinės įtakos. Idant sukurtą naują reprezentaciją kultūrinėje dimensijoje, valdžia pirmiausia turėjo pakeisti prieš tai vyravusį baltarusių kalbos suvokimą ir atsargiai pakoreguoti jos pačios prieš tai kurtus naratyvus dvikalbystės ir rusų kalbos vaidmens atžvilgiu, siekdama neatskirti rusiškai kalbančios visuomenės dalies ir išvengti kritikos iš Rusijos.

Baltarusių kalbos socialinės reprezentacijos rekonstravimas suponuoja baltarusių valdžios, pilietinės visuomenės ir populiacijos elgsenos pokyčius, bet tai nei keičia požiūrį į politinę opoziciją, kuri dešimtmečius propagavo baltarusių kalbą, nei sąlygoja represinių mechanizmų atsisakymą tais atvejais, kai kalbos klausimas gali atnešti politinių dividendų oponentui. Siekdama neįtraukti politinių veikėjų į tapatybės formavimo procesus, valdžia neatidėliotinais stabdo politinių veikėjų kampanijas, net kai tų kampanijų turinys atitinka naują socialinę reprezentaciją ir nekvėstionuoja Lukašenkos valdymo.

Kalbėdama apie politikos pokyčius ir kalbos klausimo politinį sprendimą valdžia siekia išlaikyti baltarusizacijos procesą kiek įmanoma „minkštesnį“. Dėl šios priežasties, atsižvelgiant į valdžios baimę imtis praktinių pokyčių kalbos klausimu bei apribojimų, su kuriais susiduria politinė opozicija, kontroliuojamoje aplinkoje veikianti pilietinė visuomenė yra ir veikiausiai liks

⁵² Глюд, У. (2019), Улады заблякавалі законапраект аб падтрымцы беларускай мовы, Радзё Свабода, <https://www.svaboda.org/a/29937628.htm> [žiūrėta 2019-05-23].

⁵³ Naviny.by (2018), „В Беларуси штрафуют за сбор подписей в поддержку образования на родном языке“, <https://naviny.by/new/20180313/1520962624-v-belarusi-shtrafuyut-za-sbor-podpisey-v-podderzhku-obrazovaniya-na-rodnom> [žiūrėta 2019-05-23].

vieninteliu veikėju, viešai skatinančiu baltarusių kalbos populiarumą ir naujų socialinių praktikų atsiradimą. Jei neįvyks svarių pokyčių geopolitinėje erdvėje ir santykiuose su Rusija, valdžios atstovai, tikėtina, ir toliau užsiims baltarusių kalbos klausimo problematika tik savivaldos lygmeniu.

Kaip parodyta empirinėje straipsnio dalyje, didžiausi pokyčiai matomi tik baltarusių kalbos vaidmens naratyvuose, bet nedideli pokyčiai ir išlygos kituose naratyvuose taip pat atskleidžia daugiau naujų reikšmių. Valdžia keičia prieš tai vyravusį oficialų tapatybės modelį ir jis kiek panašėja į opozicijos etnokultūrinį baltarusiškumo suvokimą. Keisdama kultūrinę dimensiją ir siekiant mažinti Rusijos kultūrinę ir kalbinę įtaką bei sąryšį su Rusija, valdžia keičia ir dalį kitų politinės dimensijos naratyvų. Bet šie naratyvai ir diskurso pokyčiai ne kalbos klausimais yra labai riboti ir neleidžia daryti prielaidos, kad keičiasi kitos tapatybės modelio dimensijos ir kad valdžia artimiausiu laikotarpiu pereis prie etnokultūrinio tapatybės modelio.

Vis dėlto pirmieji minkštosios baltarusizacijos efektai jau matomi visuomenėje, o tendencijos tvarumas rodo, kad tai yra ilgojo laikotarpio strategija. Jeigu šios prieigos bus laikomasi ir ateityje, galėsime pamatyti labiau konsoliduotą ateinančių kartų tapatybę. Kartų, kurioms baltarusių kalba gali tapti esminiu saviidentifikacijos ženklu, nesiejamu su politinėmis pažiūromis, kaip kad šį ženklą matė ankstesnės kartos.

2019 m. gegužė

Priedas. **Analizuoti komunikaciniai įvykiai**

1. Официальный интернет-портал Президента Республики Беларусь (2014), „Встреча с руководителями крупнейших белорусских СМИ“, http://president.gov.by/ru/news_ru/printv/vstrecha-s-rukovoditeljami-belorusskix-smi-7880/
2. Официальный интернет-портал Президента Республики Беларусь (2014), „Ответы Президента Беларуси Александра Лукашенко на вопросы представителей СМИ 23 марта 2014 г.“, http://president.gov.by/ru/news_ru/printv/otvety-prezidenta-respubliki-belarus-aleksandra-lukashenko-na-voprosy-predstavitelej-smi-23-marta-2014-g-8342/
3. Официальный интернет-портал Президента Республики Беларусь (2014), „Послание Президента белорусскому народу и Национальному собранию“, http://president.gov.by/ru/news_ru/printv/aleksandr-lukashenko-obraschaetsja-s-ezhgodnym-poslaniem-k-belorusskomu-narodu-i-natsionalnomu-sobraniju-8549/
4. БелТА (2014), „Выступление Лукашенко на торжественном собрании в честь Дня Независимости и 70-летия освобождения Беларуси“, <https://www.belta.by/president/view/vystuplenie-lukashenko-na-torzhestvennom-sobranii-v-chest-dnja-nezavisimosti-i-70-letija-osvobozhdenija--48706-2014>

5. Официальный интернет-портал Президента Республики Беларусь (2014), „Встреча с членами Совета Палаты представителей Национального собрания“, http://president.gov.by/ru/news_ru/printv/vstrecha-s-chlenami-soveta-palaty-predstavitelej-natsionalnogo-sobranija-9884/
6. Официальный интернет-портал Президента Республики Беларусь (2014), „Пресс-конференция Президента Республики Беларусь А.Г.Лукашенко журналистам российских региональных средств массовой информации“, http://president.gov.by/ru/news_ru/printv/press-konferentsija-prezidenta-respubliki-belarus-aglukashenko-zhurnalistam-rossijskix-regionalnyx-sredstv-10025/
7. Официальный интернет-портал Президента Республики Беларусь (2015), „42-ой съезд Белорусского республиканского союза молодежи“, http://president.gov.by/ru/news_ru/printv/42-0j-sjezd-belorusskogo-respublikanskogo-sojuza-molodezhi-10682/
8. Официальный интернет-портал Президента Республики Беларусь (2015), „Стенограмма встречи с представителями белорусских и зарубежных СМИ“, http://president.gov.by/ru/news_ru/printv/stenogramma-vstrechi-s-predstaviteljami-belorusskix-i-zarubezhnyx-smi-10760/
9. Официальный интернет-портал Президента Республики Беларусь (2015), „Интервью медиахолдингу ‘Блумберг‘“, http://president.gov.by/ru/news_ru/printv/intervju-mediaxoldingu-blumberg-11120/
10. Официальный интернет-портал Президента Республики Беларусь (2015), „Обращение с Посланием к белорусскому народу и Национальному собранию“, http://president.gov.by/ru/news_ru/printv/obraschenie-s-poslaniem-k-belorusskomu-narodu-i-natsionalnomu-sobraniju-11301/
11. Официальный интернет-портал Президента Республики Беларусь (2015), „Интервью негосударственным средствам массовой информации“, http://president.gov.by/ru/news_ru/printv/intervju-negosudarstvennym-sredstvam-massovoj-informatsii-11882/
12. Официальный интернет-портал Президента Республики Беларусь (2017), „Послание белорусскому народу и Национальному собранию“, http://president.gov.by/ru/news_ru/printv/ezhegodnoe-poslanie-k-belorusskomu-narodu-i-natsionalnomu-sobraniju-16059/
13. БелТА (2017), „Лукашенко: пройдя сквозь испытания, белорусы заслужили право жить на свободной земле“, <https://www.belta.by/president/view/lukashenko-projdja-skvoz-ispytaniya-belorusy-zasluzhili-pravo-zhit-na-svobodnoj-zemle-255445-2017/>
14. TUT.BY (2017), „Лукашенко: Нам не нужны войны, революции, спекуляция на демократии и правах человека“, <https://news.tut.by/economics/549684.html>
15. TUT.BY (2017), „Лукашенко: Беларусь не намерена отказываться от русского языка, но будет поднимать и белорусский“, <https://news.tut.by/society/551015.html>
16. Радыё Свабода (2017), „Лукашэнка: „Мая душа — у расейскай мове“, „расейская мова — дабро для нас“, <https://www.svaboda.org/a/28674294.html>
17. Еврорадио (2017), „Лукашенко: Русский язык для нас чуть меньше родной, чем белорусский“, <https://euroradio.fm/ru/lukashenko-russkiy-yazyk-dlya-nas-chut-men-she-rodnoy-chem-belorusskiy>

18. Официальный интернет-портал Президента Республики Беларусь (2017), „Віншаванне з Днём беларускага пісьменства“, http://president.gov.by/ru/news_ru/printv/vinshavanne-z-dnem-belaruskaga-pismenstva-16993/
19. БелТА (2017), „Всебелорусский съезд 1917 года продемонстрировал ценности, значимые до настоящего дня – Лукашенко“, <https://www.belta.by/president/view/vsebelorusskij-sjezd-1917-goda-prodemonstiroval-tsennosti-znachimye-do-nastojaschego-dnja-lukashenko-278486-2017/>
20. БелТА (2018), „Лукашенко: в современном быстро меняющемся мире белорусам важно не потерять свою идентичность“, <https://www.belta.by/president/view/lukashenko-v-sovremennom-bystro-menjajuschemsja-mire-belorusam-vazhno-ne-poterjat-svoju-identichnost-284220-2018/>
21. БелТА (2018), „Лукашенко о БНР: необходимо знать правду о тех событиях, но гордиться ими не стоит“, <https://www.belta.by/president/view/lukashenko-o-bnr-neobhodimo-znat-pravdu-o-teh-sobytijah-no-gorditsja-imi-ne-stoit-294905-2018/>
22. БелТА (2018), „Лукашенко: белорусам еще предстоит понять роль БНР“, <https://www.belta.by/president/view/lukashenko-belorusam-esche-predstoit-ponjat-rol-bnr-298008-2018/>
23. БелТА (2018), „Лукашенко о расширении использования белорусского языка: давайте будем делать все спокойно, шаг за шагом“, <https://www.belta.by/president/view/lukashenko-o-rasshirenii-ispolzovanija-belorusskogo-jazyka-davajte-budem-delat-vse-spokojno-shag-za-300001-2018/>
24. БелТА (2018), „Интересы Беларуси и России никогда не противоречат друг другу – Лукашенко“, <https://www.belta.by/president/view/interesy-belarusi-i-rossii-nikogda-ne-protivorechat-drug-dругu-lukashenko-315854-2018/>
25. Наша Ніва (2019), „На церемонии вручения премии «За духовное возрождение» Лукашенко часть речи произнес по-белорусски“, <https://nn.by/?c=ar&i=223366&lang=ru>
26. БелТА (2019), „Лукашенко утвердил Концепцию информационной безопасности Беларуси“, <https://www.belta.by/president/view/lukashenko-utverdil-kontseptsiju-informatsionnoj-bezopasnosti-belarusi-340423-2019/>
27. Радыё Свабода (2019), „Лукашэнка абурыўся беларускамоўнымі дарожнымі знакамі“, <https://www.svaboda.org/a/29891311.html>
28. Официальный интернет-портал Президента Республики Беларусь (2019), „Встреча с представителями общественности и экспертного сообщества, белорусских и зарубежных СМИ „Большой разговор с Президентом“, http://president.gov.by/ru/news_ru/printv/vstrecha-s-predstaviteljami-obschestvennosti-i-ekspertnogo-soobschestva-belorusskix-i-zarubezhnyx-smi-20590/
29. Официальный интернет-портал Президента Республики Беларусь (2019), „Послание белорусскому народу и Национальному собранию“, http://president.gov.by/ru/news_ru/printv/poslanie-belorusskomu-narodu-i-natsionalnomu-sobraniu-20903/